

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

TUSJAK, Marianna

A nigériai polgárháború a brit, a német és a magyar sajtó tükrében / The Nigerian Civil War in the British, German and Hungarian press

Eredeti közlés /Original publication:

Africana Hungarica, 2006, 1–2. sz., 17–44. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.631

Dátum/Date: 2018. január / January 18.

filename: tusjak_2006_NigPolgHaboru

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

TUSJAK, Marianna: A nigériai polgárháború a brit, a német és a magyar sajtó tükrében / The Nigerian Civil War in the British, German and Hungarian press, 2018, **pp. 1–37.** old., No. 000.002.631, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika–kutatás, a nigériai Biafra-háború története, a nemzetközi és a magyar sajtó reagálásai, a Biafra-i háború etnikai háttere, ibok, jorubák és hauszák. mint a nigériai politikai hatalom legfőbb letéteményesei

African research in Hungary, the history of the Nigerian Biafra war, the responses of the international and the Hungarian press, the ethnic background of the Biafra war, the Ibos, the Yorubas, and the Hausas. as the main depositors of Nigerian political power

---

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK-, DOKUMENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

A NIGÉRIAI POLGÁRHÁBORÚ A BRIT, A NÉMET ÉS A MAGYAR SAJTÓ TÜKRÉBEN

TUSJAK, Marianna

Africana Hungarica, 2006, 1–2. sz., 17–44. old.

Bevezető

A második világháború után háttérbe szorult a kisebbségi kérdések nemzetközi szabályozásának gondolata. Az ENSZ megalakulásától számítva 22 esztendőnek kellett elteltie addig, amíg az ENSZ Közgyűlése olyan dokumentumot fogadott el, amely tételesen is említést tesz a kisebbségekről, azok jogairól.¹ A két világháború között a Népszövetség iratai faji, nyelvi, vallási kisebbségekről tesznek említést. Ezen iratok képezték az említett ENSZ dokumentum, majd a későbbi határozatok alapjait, melyek kibővültek az őslakos-, törzsi-, valamint nemzeti- kisebbség fogalmakkal. A nigériai polgárháború (1967–1970) esetében jóllehet nem a klasszikus értelemben vett kisebbségi problémával találkozunk, a történelmi elszigetelődés, a sajátos szellemi–gazdasági kultúra léte mégis a kisebbség–nemzetiség fogalomhoz vonzza közelebb az ibók társadalmát. A bipoláris világrend- szer kialakulásával párhuzamosan előtérbe került a nemzetállamok kérdése is.²

---

¹ Ez a dokumentum az ENSZ Közgyűlése által 1966. december 16-án elfogadott állampolgári és politikai jogok nemzetközi paktuma, amelynek 27. pontja kimondottan kisebbségi jogokról szól.

„Azokban az országokban, amelyekben etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek vannak, a kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni, hogy ugyanazon csoport más tagjaival együtt alkalmazzák kultúrájukat, megvallják vallásukat és gyakorolják szertartásaikat, valamint hogy használják anyanyelvüket” (Kővágó 1977).

² Maga a nemzet fogalom széles definíciókörben ismert. A Spanyol Királyi Akadémia szótára 1884 előtt nem használta az állam, nemzet és nyelv terminológiát a modern értelemben. 1884 után: nación – „conjunto de los habitan-

Ez utóbbi tényezőnek azért van jelentősége, mert látni fogjuk, hogy több évvel a függetlenség deklarálása, 1960. október 1-e után az egykori gyarmattartó hatalom és a világ nagyhatalmai milyen mértékben segítették vagy gátolták Nigériában az ibók nemzetállami törekvéseit.

Történelmi előzmények

Amikor a függetlenné vált afrikai államok megalapították az Afrikai Egységszervezetet,³ egyöntetűen és ünnepélyesen megfogadták, hogy az új államok határain nem változtatnak, valamint hogy ezen államok integritása sérthetetlen; jóllehet a határokat a gyarmattartó hatalmak húzták meg, melyek nem minden esetben egyeznek a nemzeti határokkal. A döntés azonban elengedhetetlen volt. Csakis ennek a feltétel betartása vehette elejét véres háborúknak, polgárháborúknak, különféle etnikai villongásoknak, amelyek – az AESZ megállapítása szerint – nemcsak Afrika belső bomlasztásához vezetnének, hanem a világ nagyhatalmainak arra is lehetőséget adnának, hogy belpolitikai kérdésekbe avatkozzanak be, és Afrika országait közvetve vagy közvetlenül újra hatalmuk alá hajtsák. Biafrának, Nigéria – többnyire ibók lakta – keleti régiójának példáján a világ meg is győződhetett arról, mi történik, ha ezt a tényezőt semmibe veszik. A gyarmattartó hatalmak az 1900-as évek elején, gyarmataik létesítésénél nem törődtek a területek etnikai összetételével. A gazdaságpolitikai megfontolások szerint megállapított vagy a nagyhatalmak között kialakult határok sokszor keresztülszelték népek területeit és egy-egy népet két, három vagy még több részre szakítottak. A gyarmattartó hatalmak afféle önigazolásként azt hangoztatták, hogy itt nem népekről van szó, hanem csupán törzsekről, amelyektől amúgy is távol áll a nemzeti összetartozás érzése.⁴ Gondoljunk csak bele ezeknek a „törzseknek” a nagyságába. Sok esetben több milliós, több tízmilliós létszámban élnek, gyakran nagyobb területeken, mint Magyarország. Ezeknek a népeknek egy ré-

---

tes de un país regido por un mismo gobierno”. Nemzet – azon lakosok összessége, akik azonos kormányzat alatt élnek (Hobsbawn 1997).

³ 1963. Addisz Abeba. Később: AESZ.

⁴ A trópusi őserdők övezetében Afrika több vidékén csakugyan élnek még valódi törzsek, kis zárt csoportok vagy faluközösségek. Az afrikai népek többsége azonban már nem törzsekből áll, hanem etnikumokból, népcsoportokból, még ha ezek a nemzeti fejlődés különböző fokai állnak is.

sze már a 9. és a 11. század óta pontosan körülhatárolt, központilag igazgatott államokban él. Ilyen volt Nyugat-Afrikában a Mali birodalom, Ghána, Szongai vagy Benin.

Mali államot a mande népek alapították, hogy egymással összefogva védekezzenek az észak és kelet felől benyomuló nomád pásztornépek támadásaival szemben.⁵

A Benini Királyság az ősi joruba művészet központja volt, mely a különböző nyugat-afrikai népek hagyományain alapult, és a 16–17. században élte fénykorát. Ezeknek az államoknak egységes pénze, mérőrendszere, több nagy városa volt. Ismerték az írásbeliséget s fejlett gazdasággal rendelkeztek.

A gyarmatosítás és az azt megelőző rabszolga-kereskedelem⁶ fel-tartóztatta a nemzeti fejlődést. Mindamellett a nemzetté válás útjára lépett népeket ez már nem változtathatta vissza „törzsekké”. Afrikában tehát nem „törzsi”, hanem nemzeti–kisebbségi kérdéssel állunk szemben, amely Nigériában már 1966-tól érezhetően robbanni készült.

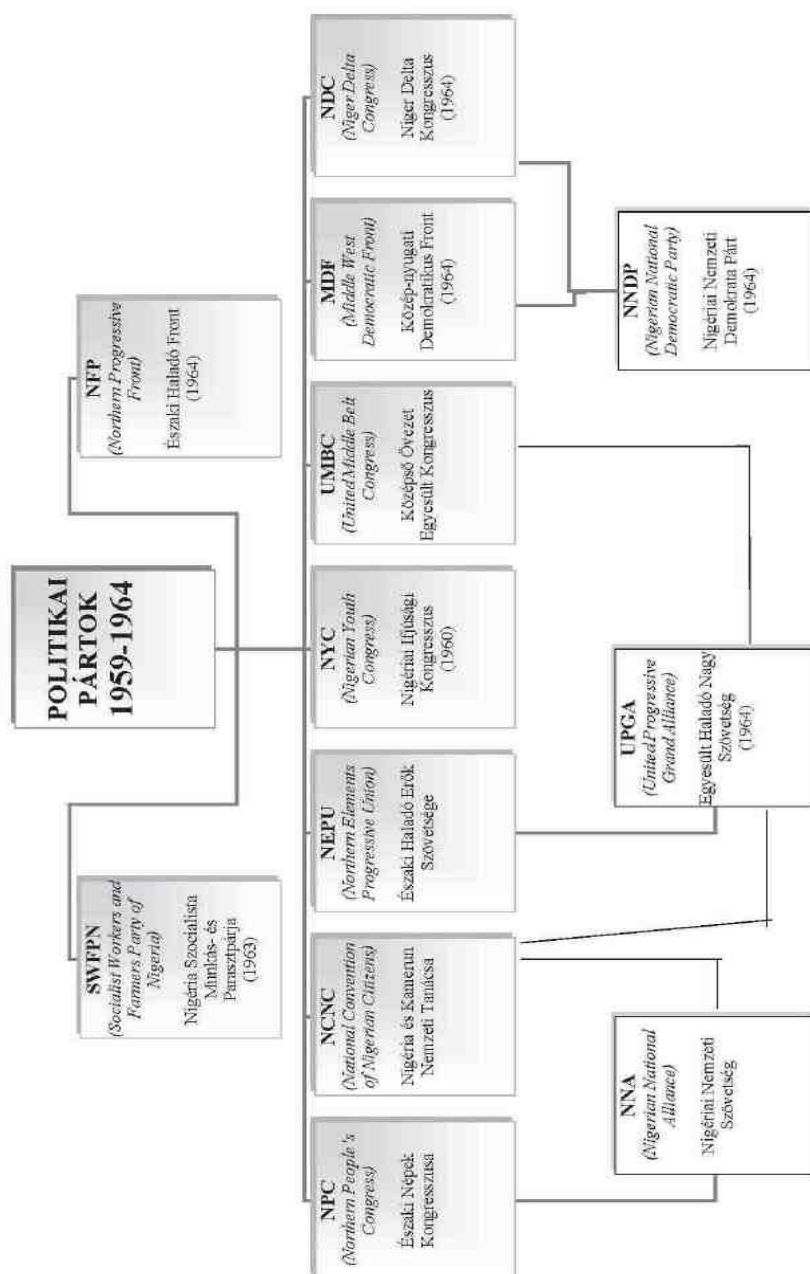
A Niger folyótól keletre elterülő vidékeken élő ibók már Nigéria angol gyarmattá válása előtt az ország leggazdagabb és viszonylag fejlettebb népei közé tartoztak.⁷

---

⁵ A Szahara dél-nyugati részein élő berberék és tuaregek jelentős része pásztorkodó életközösségekben él. Híresek voltak zsákmány- és területszerző portyáikról, melyeket elsősorban a szomszédos népek felé irányítottak.

⁶ Becslések szerint Afrika háromszáz év alatt közel kétszázmillió embert veszített. A 15–16. században portugál parti erődök biztosították az Indiába vezető tengeri kereskedelem útját az arab rajtaütések ellen. Az erődök egyben tároló helyek és kereskedelmi állomásokként is funkcionáltak, főként a rabszolgapiac központjaivá alakultak. Afrika a 19. század elejéig kb. 11 millió rabszolgát „ad” a „civilizált világ” számára. Nagyjából ugyanennyien pusztulnak el fertőző járványok következtében szállítás közben.

⁷ A terület feltárását különböző utazások előzték meg, s készítették elő (Mungo Park, Hugh Clapperton és Dixon Denham, a Lander fivérek, John Beecroft, Heinrich Barth). Miután az angolok 1851-ben George Dashwood Golde-Taubman kezdeményezésére megalakult a United African Company, amely egyesítette a Niger vidékén addig tevékenykedő négy legnagyobb brit kereskedelmi társaságot, majd 1886-ban királyi védlevelet is kapott (Royal Niger Company). Az 1884–85-ös berlini konferencia törvényesítette a Niger alsó szakaszára támasztott brit igényeket. Az RNC 1893-ban az akkor alakított és időközben kibővített „Olajfolyókák” protektorátusát Niger-parti protektorátussá nyilvánította. Miután a brit kormány 1900-ban átvette a Társaság birtokait (Észak- és Dél-Nigéria protektorátusok létrehozása, 1906-tól Lagost is hozzácsatolták), és Észak-Nigéria brit főbiztosává Sir Frederick Lugardot nevezték

ki, az ő vezetésével 1901–1903-ban több katonai akció keretében az északi területeket is okkupálták (1903-ban Kanót és Szokotót).

Ennek két történelmi oka van: egyrészt az, hogy a Niger folyó és deltája mentén éltek⁸ és így már a 16. századtól – a már említett Benini Királyság virágzásakor – állandó kapcsolatban álltak európai s más nemzetekkel.⁹

Fejlett gazdaságuk másik okaért vissza kell tekintenünk rabszolga-kereskedelmi tevékenységeikre. Akár mint „fekete áru”, akár mint kereskedők, jelentős szerepet vállaltak e területen, így meggazdagodásuk várható volt.

Ennek következtében a gyarmati időkben tovább növekvő gazdasági súllyal a 20. század elejére már Közép-Afrika komprádorainak tekinthetők. Közülük került ki a brit gyarmati hatalom legtöbb bennszülött tisztviselője.

Hausza államokról a 12. századtól beszélhetünk, melyek a Csád-tó környékén helyezkedtek el.¹⁰ Követségi viszonyban álltak Tripolisszal, Marokkóval, Malival s Egyiptommal. Ezekből az időkből származnak leírások, s emellett a nép történelméről sokat árulnak el a szájhagyomány útján terjedt eredetmítoszok, mondák.¹¹

Nigéria 1960 után

A függetlenség kikiáltása után (1960), az országot három autonóm régióra osztották fel, amelyek mindamellet nem követték pontosan a népesedési megoszlást.

A Nyugati Régióra (Western Region), ahol főként jorubák élnek, az Északi Régióra (Northern Region) a hauszák vidékére, és a Keleti Régióra (Eastern Region), ahol az ibók többséget alkotnak ugyan, de más népcsoportok is élnek ezen a területen, ám Nigéria viszonylatában

---

⁸ Egész Nyugat-Afrika legfontosabb közlekedési és kereskedelmi útvonala, mely az ibók szempontjából nyilván az egyik legfontosabb gazdasági, később stratégiai vonalat is jelentette a gazdasági–nemzeti önállóságra való törekvések során.

⁹ Főleg portugálokkal (1472), majd hollandokkal (1600-as évek) és britekkel (1700-as évek) építették ki kereskedelmi kapcsolataikat. Főként fegyver, fém és szövet alkották az alkuk tárgyát.

¹⁰ A Kanem–Bornu-dinasztia majd 900 évig uralkodott, arab forrásokon alapulva az 1800-as évek végéig.

¹¹ A Kanem-Bonu eredetmítosz szerint egy Sauf-di Jazen arab nemzeti hős leszármazottjaként tartják számon a dinasztíát.

az ibóknak volt döntő befolyásuk. Az ibók közül került ki a hadsereg tisztjeinek 75, az orvosok 60, a műszaki szakemberek 80 százaléka és a pénzügyi igazgatás valamennyi tisztviselője. Ráadásul az ibó bankok gyakorlatilag monopolhelyzetben voltak, főleg a hauszák lakta északi területeken ellenőrzésük alatt tartották az egész gazdasági életet. Ibo volt Nigéria első elnöke, Nnamdi Azikiwe,¹² aki a polgárháború idején szembehelyezkedett saját népcsoportjának törekvéseivel, és a Központi Kormányt támogatta. Az egykori királyságok és az ország vezetése örökletes úton évszázadokon keresztül a hauszák kezében összpontosult.¹³

Az 1959. évi független állam jövőjéről döntő szövetségi választásokon az NPC – Északi Népek Kongresszusa – és az NCNC/NEPU – Nigéria és Kamerun Nemzeti Tanácsa/Északi Haladó Erők Szövetsége – megszerezte a központi képviselőház mandátumainak többségét. A miniszterelnök Alhadzsi Sir Abubakar Tafawa Balewa¹⁴ (NPC) lett, a főkormányzó pedig az NCNC elnöke, Nnamdi Azikiwe, aki Nigéria köztársasággá nyilvánítása után, 1963. október 1-én átvette az államelnöki teendőket. A gazdaságban és a társadalom demokratizálásában elért eredmények ellenére csaknem állandó politikai válsághelyzet uralkodott. A forradalmi demokratikus elemek már 1960 szeptemberében létrehozták a NYC-t – Nigériai Ifjúsági Kongresszus. 1963 augusztusában megalakult a SWFPN – Nigéria Szocialista Munkás- és Parasztpártja. 1964 elején az északi körzet szakszervezetei az NPF-be

¹² Az USA-ban újságírást és politikai tudományokat tanult. 1937-ben megalapítja a *West African Pilot* című lapot. 1944: egyik alapítója, 1946–1960: országok elnöke az NCNC-nek, 1954–1959: a Keleti Régió miniszterelnöke, 1959 decemberétől a szenátus elnöke, 1960: főkormányzó, 1963–1966: a szövetségi köztársaság elnöke.

¹³ A hausza lakosság zöme a 14–15. századtól felvette az iszlám vallást, nyelvük Észak-Nigéria kereskedelmi és köznyelve lett. A hauszák eredete nem teljesen tisztázott, őseik feltehetően észak-keletről vándoroltak be a 10. század előtt, és a hagyomány szerint hét „igazi” hausza államot hoztak létre. Ezek: Daura, Kano, Biram, Katszina, Gobir, Zaria és Rano. A krónikások a városállamok megalapítását a 8–11. századra helyezik. A hét „nem igazi” hausza államnak a környékén lakó rokon népek által alapított államokat nevezik: Kebbi, Nupe, Gvari, Jelva, Zamrafa, Ilorin (joruba-fulbe), Kvararafa.

¹⁴ 1946: észak-nigériai parlamenti képviselő, 1952–1954: közmunkaügyi miniszter, 1954–1957: közlekedésügyi miniszter, 1957-től az NPC egyik vezetője, az államszövetség miniszterelnöke. Az 1966-os januári puccs során meggyilkolták.

– Északi Haladó Front – tömörültek, majd 1964 nyarán létrejött az UPGA – Egyesült Haladó Nagy Szövetség az NCNC-ből, az AG-ből, a NEPU-ból és az UMBC-ből – Középső Övezet Egyesült Kongresszusa. A konzervatív erők az NNA-ban – Nigériai Nemzeti Szövetség – egyesültek. Ez a szövetség az Alhadzsi Sir Ahmadu Bello,¹⁵ északi miniszterelnök, a szokotói szarduna és a Balewa miniszterelnök vezette NPC-ből, az AG-ből és az NCNC-ből kivált elemekből jött létre, valamint 1964-ben a nyugati körzetben megalakult az NNDP – Nigériai Nemzeti Demokrata Párt –, az MDF – Közép-nyugati Demokratikus Front – és az autonóm Niger Delta Kongresszus Front egyesüléséből.

Az 1964. december 30-ára kitűzött szövetségi választásokat az NNA antide- mokratikus választási módszerei miatt az UPGA bojkottálta. Kormányválság tört ki, amelyet 1965. január 4-én az elnök és a miniszterelnök politikai kompromisszumával formailag rendeztek. 1965. március 18-án a keleti körzetben és Lagosban pótválasztásokat tartottak. Balewa, addigi miniszterelnök széles alapon álló ún. nemzeti kormányt hozott létre, amelynek a politikáját az NNA határozta meg. Az NNA a maga javára döntötte el a nyugati körzetben 1965. október 11-én tartott választásokat. A reformpártok a szavazás eredményét most sem ismerték el, amiért a választások előkészítésében és végrehajtásában akadályozták őket. A politikai helyzet veszélyesen kiéleződött.

A hauszák és a jorubák fiatalabb és gyengébb vezetőrétege érthető módon nem jó szemmel nézte az ibóknak ezt a fajta fölényét. Nyílt konfliktusra mindamellet csak az 1966-os katonai puccs után került sor, amely megdöntötte Sir Abubakar Tafawa Balewa Központi Kormányát. Ez a kormány, amely az északi hausza föld- birtokosokra támaszkodott¹⁶ korrupt volt, és az általános gyűlöletet vonta magára, még északon is több ízben lázadtak a parasztok és a mezőgazdasági munkások e kormány és az általa támogatott földbirtokosok ellen. Éppen ezért általános megalégedéssel fogadták és üdvözölték a fiatal tisztek puccsát, amelynek során Balewát és több munkatársát agyonlőtték.

¹⁵ Uszman dan Fodio, a szokotói szarduna utódja. Szokotó tartomány helyi közigazgatásának vezető hivatalnoka. 1951: az egyik alapítója az NPC-nek, 1954: az Északi Régió miniszterelnöke. Az 1966-os puccs során meggyilkolták.

¹⁶ Maga Balewa is hausza-fulbe szülőktől származott.

Május 24-én Nigériát egységes állammá nyilvánították és valamennyi pártot és etnikai szervezetet betiltottak. Erre a lépésre a szemben álló erők azzal válaszoltak, hogy a kormánynak az ibókat egyoldalú előnyben részesítő politikájával kapcsolatos elégedetlenséget kihasználva az ország északi körzetében zavargásokat robbantottak ki. Ám hamarosan kitűnt, hogy magasabb rangú tiszteknek egy csoportja, amely kizárólag ibókból áll, s amelynek vezetője John Aguiyi-Ironsi¹⁷ vezérőrnagy volt, ki akarja sajátítani a puccsot. A puccsban résztvevő több fiatal hausza tiszt titokzatos módon életét vesztette, másokat pedig mint „árulókat” titokban lefolytatott bírósági tárgyalás alapján kivégeztek. Hat hónappal később újabb puccs zajlott le, ezúttal Ironsi ellen, melynek során a 90 százalékban hausza és joruba katonákra támaszkodó tisztek Ironsit is megölték.

1966. augusztus 1-én Yakubu Gowon¹⁸ vezérőrnagy kerekedett felül. A fiatal tisztek, az akkor már államfő Gowon vezetése alatt azon fáradoztak, hogy az új kormányra vonatkozó tárgyalásokkal egy, a nemzeti autonómián alapuló rendszert hozzanak létre. Gowon számos politikai személyiséget szabadon bocsátott, többek között Obafemi Awolowót,¹⁹ Anthony Enahorót,²⁰ Michael Okparát,²¹ és visszavonta az Ironsi által végrehajtott államjogi változtatásokat. A szeptemberi és októberi tanácskozó testületi munkálatok előtt azonban újabb zavargások törtek ki.

Gowon úgy próbálta megakadályozni a nagyobb konfliktusokat, hogy a négy körzetet 12 szövetségi államra osztotta. Békés törekvései ellenére a konfliktusok mérsárlássá fajultak. Az eseménysor, amely később olyannyira tragikussá vált, 1967. május 1-én kezdődött.

¹⁷ A Szövetséges katonai erők vezetője, valamint a legfelsőbb koordinátora az 1966-os januári puccs után 7 hónapig vezető szerepet betöltő fegyveres erőknek.

¹⁸ A Biafrai Polgárháború ideje alatt a Nigéria Szövetséges Kormány elnöke.

¹⁹ Nagy-Britanniában végzett jogi tanulmányokat. 1951-ben egyik alapítója az AG-nak, 1951–1954: helyi közigazgatási miniszter, 1954–1959: a nyugati körzet miniszterelnöke, 1959–1962: az ellenzék vezetője a szövetségi parlamentben, 1963: az államcsíny előkészítése miatt tízévi szabadságvesztére ítélik, 1966-ban szabadon bocsátják, 1967–1971: pénzügyminiszter és a Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke, 1978: a Nigériai Egységpárt elnöke.

²⁰ A polgárháború ideje alatt a béketárgyalások nigériai megbízottja.

²¹ A Keleti Régió korábbi miniszterelnöke. Az 1966-os januári puccs idején elmenekült, majd Ojukwu rendszere alatt az egyik legjelentősebb tanácsadóvá lesz.

Az európai külpolitika főbb szereplői

Egy birodalom szétesése

A brit külpolitika 1960 után, vagyis Nigéria függetlenné válását követően is nagy figyelmet fordított az egykori gyarmat mind bel-, mind külpolitikájára, valamint gazdaságára. Nagy-Britannia Nigériának továbbra is meghatározó gazdasági partnere maradt, mely elsősorban az olajkereskedelemre koncentrált.

Aligha vitatható, hogy a II. világháború után Nagy-Britannia másodrendű hatalommá süllyedt az Egyesült Államok és a Szovjetunió mellett. A munkáspárti vezetés nagy rugalmassággal kezelte azonban a brit gyarmatok „dekolonizációját”. Abból a politikai megfontolásból indult ki, hogy „ami elkerülhetetlen, annak az élére kell állni.” Meggyorsult a gyarmatbirodalom szétesése. Amikor az antikolonialista felszabadító harcok kiterjedtek minden földrészre, a mindenkori brit kormányok a mozgalmakat reformokkal próbálták feltartóztatni, szétforgácsolni.

Nagyobb gyarmatterületeket alakítottak ki.²² Mindezekkel szemben a függetlenségi mozgalmak egyre több sikert arattak.²³ A brit kormányzat későbbi hatalmát tökebefektetések útján próbálta megalapozni. Az 1964. évi választásokon a Munkáspárt szerzett többséget, s James Harold Wilson²⁴ alakított kormányt. Külpolitikájában igyekezett az előző kormány útját járni. Támogatta az Egyesült Államok vietnámi háborúját, és Nagy-Britannia igényeit és erőforrásait meghaladó katonai bázisokat tartott fenn a tengerentúlon. 1966-ban Szabadkereskedelmi Egyezményt írt alá Észak-Írországgal, a gazdaság stabilizáci-

---

²² Maláji (1948), Közép-afrikai (1953), Nyugat-indiai (1958) és Dél-arábiai Föderációt (1959).

²³ 1956-ban Szudán harcolta ki önállóságát, s ebben az évben kellett az utolsó brit csapatoknak Egyiptomot is elhagyniuk, ahol az egyiptomi kormány – Nasszer vezetésével – államosította a Szezi-csatornát. Válaszul a britek – Eden miniszterelnök vezetésével – támogatták az Egyiptom elleni izraeli akciót. Nagy-Britannia ugyan belátta, hogy egykori birodalma lassan szétesik, azonban még hosszú ideig harcolt, akár fegyverekkel is. 1957-től 1978-ig folyamatosak voltak a harcok, s a függetlenségi nyilatkozatok kiadásai.

²⁴ Reformista politikus, 1964–1976: a Munkáspárt vezetője, 1964–1970 és 1974–1976: miniszterelnök. Szorgalmazta Nagy-Britannia csatlakozását a Közös Piachoz, s pártja határozata ellenére megpróbálta stabilizálni az államközpontú rendszert.

ójának érdekében erős megtakarításokat vezetett be, törvény által szabályozta a bevándorlást (1968), majd mindezek következtében Észak-Írországból polgárjogi mozgalom alakul. Ettől kezdve napjainkig tartó ír–brit párharc indul.

Egy humanitárius kormányprogram

A németek szerepe elsősorban gazdasági szempontokat figyelembe véve szintén a II. világháború után vált jelentőssé. Annak ellenére, hogy a háborút követően a német politika egyrészt két részre szakadt, másrészt komoly stabilizációs problémákkal került szembe, rövid időn belül nagyhatalommá küzdött vissza magát. 1949-ben Konrad Adenauer²⁵ kancellárral az élén a CDU – Kereszténydemokrata Unió (Christlich–Demokratische Union), s CSU – Keresztényszociális Unió (Christlich–Soziale Union), az FDP – Szabad Demokrata Párt (Freie Demokratische Partei), és a DP – Német Párt (Deutsche Partei) képviselőiből álló polgári koalíciós kormány alakult, mely 1966-ig fennállt. Fő feladatai között tartotta – s ezzel megalapozta a német külpolitika arculatának egyik fő vonását – az újrafegyverkezést, mely Adenauer számára fontos adu volt a teljes szuverenitás visszaszerzéséhez. Németország a nyugati külügyminiszterek támogatásával „visszatérhetett” Európába, ahol lassan újra világhatalommá erősödhetett. A nyugat-európai integráció menetében az NSZK kiépítette külkapcsolatait: 1966-ban már 94 országgal állt diplomáciai kapcsolatban. Az NSZK lett az az ország, amely ebben az időben Európa nyugati, fejlett államai közül a legtöbb támogatást nyújtotta a valamiképpen visszamaradt országoknak: 1950–1966 között összesen 31,3 milliárd német márkát fordított erre a célra.²⁶

---

²⁵ Politikus, jogász, 1919-ben és 1923-ban részt vett a rajnai mozgalmakban. 1945 után a CDU egyik alapító tagja, 1946–1950: pártelnök, 1949–1963: szövetségi kancellár, 1950–1966: szövetségi elnök, a Parlamenti Tanács elnöke.

²⁶ Ez főként tőke- és hitelnújtás, illetve műszaki segítség formájában történt. 1959-ben alapítványt hoztak létre gyengén fejlett országok szakembereinek képzésére, illetve kiutazó német szakemberek felkészítésére.

A hatvanas évek végén a nagykoalíciós kormány²⁷ a külpolitikai viszonyokra reagálva több komoly intézkedést volt kénytelen hozni, többek között 1969 tava- szán elévülhetetlenné tette a népi- rias bűn- tettét. Nagy támogatottságot kapott e rendelkezés a diákság részéről, akik elítélték az amerikaiak Vietnam elleni háborúját, s mindenfajta diktatúra ellen felléptek.

Ennek a fiatal generációnak, s ennek a humanitárius kormánypoli- tikának egyrészt tiltakozó, másrészt támogató szellemisége tükröződik a biafrai konfliktussal kapcsolatos reakciókban is.

Biafra

Az ibó vezetők, élükön Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu²⁸ vezérőr- nagy, a Keleti Régió kormányzójával kikiáltották Biafra állam önállósá- gát. Azonban itt nem csupán ibó lakta vidékről van szó, hanem egy olyan 14 millió lakosú területről, amelyen 6 millió joruba is él. A rob- banás döntő oka azonban az, hogy Biafrában hatalmas olajlelőhelye- ket találhatunk, amelyeket a Központi Kormány államosítani kívánt, ám ezekre a Shell cég és több nagy amerikai részvénytársaság is pá- lyázott.²⁹ Ezeken a területeken továbbá gazdag érclelőhelyek is talál- hatók, valamint itt fekszik az ország kereskedelmét tekintve legfonto- sabb kikötő Port Harcourt.

Mint ahogy korábban említettük, az ibók egy nemzetállam létreho- zását tűzték ki célul. Az etnikai múltba utaló előzmények nemzeti formát öltve jellegzetesen politikai szervező elemmé alakultak, identi- táskeretet biztosítva a nemzeti társadalom tagjai számára.³⁰ Mindez 1967. május 1-én tetőzött, amikor is megszületett Biafra állam.

---

²⁷ 1966. december 1-én Kurt Georg Kiesingert választották kancellárrá, al- kancellár és külügyminiszter pedig Willy Brandt lett.

²⁸ Oxfordban végzett politikus, katonatiszt. A polgárháború ideje alatt Biafra miniszterelnöke.

²⁹ Érdekes, hogy napjainkban, amikor az olajlelőhelyek szinte kivétel nélkül brit, amerikai és német tulajdonban működnek, vélt és valós konfliktusokat idéz elő a külföldi tőke jelenléte. Hazánkban több nigériai menedékkérő hi- vatkozik az olajtársaságokkal vívott „küzdemeire”, ezekből kifolyólag pedig életének veszélyeztetett voltára. Az ENSZ ország-jelentései időről-időre többnyire meg is erősítik ennek valós alapjait.

³⁰ Csepeli 1992.

Az általam vizsgált sajtók jelentősebb nyilatkozatai 1967 májusával indultak. Szinte egyetlen folyóirat, illetve napilap sem írt a történetek előzményeiről, sem gazdasági–politikai háttéréről.³¹ Az első napoktól eltekintve a véleménykülönbségek élesen érzékelhetők három éven át. Ha csak a vezércikkek címeit olvassuk át, már abból is látható, hogy az adott országok és vezető újságjaik a háborúnak mely oldalát erősítették vagy próbálták gyengíteni.

A *London Times* „Héják és galambok Nigériában” (Howks and doves in Nigeria), „Biafra hamarosan békét köt” (Biafra peace talks nearer), „Biafrai bombák” (The Biafra Bombing), „Wilson béke-missziója Nigériába” (Wilson peace mission to Nigeria), „A nigériaiak sürgetik az ibók visszacsatolását” (Nigerians urged to reintegrate Ibos),³² című cikkei világosan mutatják a hozzáállás lényegi vonásait.

A német *Der Spiegel* címeit tekintve érzelmi utakon próbálja befolyásolni olvasóit: „Biafra – a mi harcunk ” (Biafra – unser Kampf), „Egy nép haldoklik ” (Ein Volk stirbt), „Élve eltemetve” (Lebendig begraben), „Csecsemők bombázása” (Bomber für Babys), „Moszkva keze” (Die Hand Moskaus).³³

A befolyásolás mint döntő tényező mindkét lap esetében teljesült. A németek mint az önállóságra és szabadságra vágyó Biafra támogatói a Szövetségi Kormányt és annak segítőit bírálták. Minden lépésükről tudtak és ahol támadni lehetett, ott meg is tették. Ilyen eset volt például a béketárgyalások alatti nigériai bombázás. A *Der Spiegel* újságírói és fotósai elérték céljukat: Németországban – mint ahogy fentebb már utaltam a diákmozgalmakra – több egyetem hallgatói a Vöröskeresztes szervezetek munkatársaival együtt vonultak az utcára „Kenyeret Biafrának” (Brot für Biafra) táblákkal hirdetve az afrikai ország elnyomottságát. Jelképes segítséget nyújtva banánt árultak az utcákon. A

³¹ Feltételezésem szerint e tény a kellő ismeretek hiányával magyarázható. A későbbiek folyamán több tudósító, újságíró is érkezik a térségbe, de a háború eseményein kívül csupán tényfeltáró előzményeket említenek. Egy-egy újságíró tesz némi kísérletet az előzmények részletezésére, de számottevő információkat gyűjteni sem igen lehetett. A nigériai sajtó többnyire az adott kormány propagandájának minősült, már ha meg tudták jelentetni az újságokat. Több újságíró nyelvi nehézségekbe is ütközhetett, kivétel nélkül tolmácsokkal dolgoztak a helyszínen is. Nem szabad elfeledkeznünk ugyanakkor az ekkor „zajló” vietnami háborúról sem, amely gyakorlatilag lekötötte a nagyobb európai napilapok közölt külpolitikai anyagait.

³² *London Times* 1967, 1968.

³³ *Der Spiegel* 1967, 1968.

németek voltak az elsők a szervezett segélyszállítmányok lebonyolításában és jelentős számban megnőtt a Nigériába utazó német misszionáriusok száma is.

A brit sajtó tényszerű, érzelemmentes szalagcímei, s a Szövetségi Kormányt erősítő „propagandái” szintén elérték a kellő hatást. A britek a maguk távolságtartásával fogadták a háború híreit. Egy nyilatkozat 2003-ból, mely minden valószínűség szerint nem elsősorban a sajtó által befolyásolt: „A gyarmatunk volt. Rendet kellett tenni.”³⁴

A német sajtóban a fotók sokkolták az olvasókat, érthető is, hiszen a látványt szavakba önteni soha nem olyan egyszerű, mint megmutatni. Éhezést, nyomort, halott gyermekeket ábrázolnak a képek.

A brit sajtóban megjelenő fotók merőben mást mutattak. Harcoló katonákat, füstfelhőket, lerombolt házakat, s főleg a biafrai bombázások nyomait láthatjuk a képeken. Ettől eltér majd az 1970-től folyamatosan megjelenő mellékletek és „Biafra-sorozatok” címmel írt fejezetnyi nagyságú cikkek és fotók mondanivalója. Azonban a brit sajtó igyekezett demokratikus utakat járni, akkor amikor a sajtószabadság elvét érvényesítve:

1960. március 5-én megjelent cikk „A túlélésért folytatott harc a biafraiakat ellenállásra ösztönzi” (Fight for survival spur Biafrans resistance)³⁵ egy fiatalember tollából, aki olyan képeket közölt anyagához, amelyek azelőtt nem jelentek meg a lap hasábjain. Ez a fiatalember rövid idő múlva eltűnt a *London Times* hasábjairól, majd 1970-ben jelenik meg újra egyetlen cikk erejéig. Ekkor ezzel az egyetlen riporttal romba dönti az angol kormány addigi „sajtópropagandáját”.³⁶ Az újságíró Winston S. Churchill, aki a háborúról tudósító újságírók bátor és elszánt figurája volt. Ő volt az egyetlen, aki nem csupán száraz hírként tudósította az eseményeket, hanem átlátta mind Biafra, mind a Szövetségi Kormány álláspontjait. Nemcsak a háború eseményeiről írt, hanem elsősorban riportokat készített.

A *London Times* első jelentősebbnek mondható tudósítása Roy Lewis írása.³⁷

³⁴ Egy hazánkban ösztöndíjas félévét töltő angol nyelvi lektor „vallomása” 2003-ban. A fiatalember szülei Wilson miniszterelnöksége idején külügyminisztériumi alkalmazottak voltak.

³⁵ *London Times*, 1969. március 5., 10. old., ford.: Kovács Levente.

³⁶ A téma átláthatósága érdekében erre a cikkre a későbbiekben térek ki bővebben.

³⁷ *London Times*, 1967. május 31., 10–12. old., ford. Kovács Levente.

Érezhetően diplomatikus írás. Nagyon óvatosan fogalmazza meg Kelet-Nigéria elszakadását és inkább annak gazdasági következményei izgatják. Ojukwu ezredes elszakadása dilemmát jelent a kormánynak – mondja a cikk címe, a szövegből kiderül, hogy mindez hasonló dilemmát jelent az angol kormánynak is. London nem tudja mit tegyen, nem tudja, hogy az egykori brit gyarmatot – ahol századok óta jelentős érdekeltségei vannak – támogassa vagy semlegességével levegye kezét a nyugat-afrikai ország belső ügyeiről. A cikkből erősen érződik a „dilemma”, a pánik és a nemtörődomség egyaránt. Abszolút lényegretörő mondatokkal csak az esemény leírására és az esetleges háború gazdasági következményeire tér ki Roy Lewis és a helyszínrre delegált újságíró stáb.³⁸ Kelet-Nigéria elszakadása, és Biafra Köztársasággá való átalakulása kínos helyzetbe hozta a brit kormányt.

„Az új állam elismerésével kapcsolatban jelenleg nem született döntés. A Nemzetközösségi Hivatal tegnap közölte, hogy egyelőre csak annyit tudni, hogy Odumegwu Ojukwu ezredes, katonai kormányzó tett egy nyilatkozatot, amelynek szövege eljutott Londonba is.”

Önmagában egy ilyen nyilatkozat azonban még nem kíván semmilyen lépéseket. A gazdaságot tekintve, Gowon ezredes által kihirdetett Keletet sújtó blokád nem kedvezett a nagy kereskedelmi és olajtársaságoknak, és a helyzet azonnali megoldást kívánt.

„Nyilvánvaló, hogy a kereskedelmi társaság, úgy mint a Palm and Port hajói nem fognak Port Harcourtban kikötni, ha Lagos megtiltja azt.”

Az olajtársaságok más helyzetben voltak. Különösen a középnyugati térséget látta el olajjal a szakadár³⁹ Kelet egy csővezetéken, ami valószínűleg a Közép-Nyugatot sokkal nagyobb együttműködésre sarkallta a Kelettel.

„Tegnap Londonban komolyan kételkedtek abban, hogy Gowon ezredes ismerné saját gyengéit, s hadjáratra adná a fejét. Ugyanakkor néhány északi katonatiszt úgy véli, hogy gyors támadással hatásosan elfoglalható Enugu

³⁸ A brit médiáknak több Nigériába delegált tudósítója és újságírója érkezett 1967-ben a háború helyszíneire. Roy Lewis, Lloyd Garrison, Michael Wolfers, Winston S. Churchill a *London Times*, Sir Bernard Fergusson és John Young a BBC újságírójaként tudósított az eseményekről.

³⁹ Az önállóvá vált biafraiakat nevezték így.

(...). Londont komolyan foglalkoztatja, hogy az elszakadás milyen hatással lesz Nigéria gazdaságára.”

Az északi területek jelentősen megsínylelték a vasúthálózatok megszakadását, és tovább súlyosbította a helyzetet, hogy ekkor ért a földimogyoró termése. Nigéria kereskedelme egészében véve hanyatlásnak indult, noha egy évvel az események előtt még szépen fejlődött. További gazdasági problémákat véltek felfedezni a pénzügyek, a valuta körül. Május 31-én jelent meg Ojukwu ezredesnek az a nyilatkozata, melyben kifejtette, hogy Kelet-Nigéria összes fennálló nemzetközi adósságát és kötelezettségét, melyek Kelet-Nigéria járandóságára vonatkoznak a Szövetségi Nigériával szemben, illetve Biafra lakóinak személyes ingatlanaira a szövetség egész területén átvállalja. A jogai, kiváltságai, nyugdíjai stb. mindazon köztisztviselőknek és a fegyveres erők tagjainak, akik bármilyen minőségben is szolgálják a biafrai köztársaságot, ezennel garantáltattak. Nyitottnak tekintik magukat a szövetségre és üdvözlük azokat a szuverén államokat, amelyek akár hajdani föderáció, akár Afrika más területéről hajlandók szövetkezni velük azért, hogy közös szolgáltatási rendszert működtessenek, és megerősítsék gazdasági kapcsolataikat. A Biafrában élő külföldieket és azok vagyonát védeni fogják. Kiterjesztik barátságukat mindazokra, akik tisztelik függetlenségüket, és megakadályoznak mindennemű beavatkozást belügyeikbe.

Hűségesen ragaszkodni fognak az Afrikai egységszervezet és az ENSZ alapokmányaihoz. Szándékuk szerint a Brit Nemzetközösség tagságát meg kívánják őrizni egy szuverén, független nemzet jogával.

„Az a vidék és terület, melyet Kelet-Nigériaként ismernek és hívnak, ezentúl a szuverén és független Biafrai Köztársaság államának nevét és címét viseli. És kijelentem, hogy minden politikai kötelék nemzetünk és a Nigériai Szövetségi Köztársaság között ezennel teljesen semmisnek mondható.”

E cikk alapján érthető, hogy az angol kormány vacillált egy darabig, hiszen a Biafrai Köztársaság is a Brit Nemzetközösség tagja kívánt maradni. Valójában a britek ezáltal semmit sem veszítettek volna az olyannyira féltett gazdasági érdekekből, azonban később mégis a Szövetségi Kormány támogatói közé sorakoztak fel.

Kevésbé volt már diplomatikus Lloyd Garrison „Lagos lépései az elszakadásra” (Lagos acts on secession) című cikke,⁴⁰ amely már nem a várható jövőt latolgatja, hanem a véres háborúra kész felek esélyeit tárja fel. Miután a keleti terület független Biafra Köztársaság néven bejelentette Nigériától való elszakadását, a Szövetségi Kormány általános mozgósítást rendelt el a szakadár állam ellen. A függetlenség közzétételére a „Radio Biafra” egy órán át tartó hajnali adásában került sor, a terület katonai kormányzója, Ojukwu a következő szavakkal zárta a bejelentést: „Sokáig éljen Biafra Köztársaság és Isten óvja minden lakóját!”

1963 óta a keletieknek ez a nyilatkozata jelentette az első szeperatista mozgalmat Afrikában. Az afrikai nemzeteknek ez a legnépesebb és a valaha legígéretesebb népcsoportja ekkor egy polgárháború szélén állt. A nyugatiak vezette Szövetségi Kormány, élén Gowon ezredessel, azon eltökéltségét hajtogatta, hogy katonai erőit is használni fogja, ha Nigéria egysége veszélybe kerül. S erősen hangoztatta: „Biafra elszakadása árulás.”

Legalább két szövetségi zászlóalj és egy felfegyverzett felderítő repülőnaszád állt készen a támadásra a keleti terület nyugati frontszakaszán. Az ellenállást a félelem hullámai váltották ki, melyek jóval túlterjedtek a terület határain.

„A nyugati részen található jorubák főnöke Awolowo két héttel ezelőtt kijelentette, hogy ha Kelet függetlenné válik, akkor ő is követi példáját.”

Azonban később nem nyilatkozott komolyan tervekről. A cikk egy rövid visszatekintést ad, de csak a néhány nappal azelőtt történeteket említi, mely szerint Ojukwu ezredes a hétvégén megbízást kapott a terület 300 fős Tanácsadó Gyűlésétől a függetlenség kinyilvánítására. A végső döntést nyilvánvalóan gondosan, jó előre mérlegelték. Csak maga az időzítés volt szokatlan. Éjfél után telefonhívások riasztották fel a bírákat, köztisztviselőket és a külföldi konzuli hivatalnokokat Enuguban, és utasították őket, hogy Ojukwu ezredes rezidenciájára siessenek. Odaérkezve mikrofonok és kamerák előtt találták az ezredest, mögötte Biafra új zászlója függött – vörös, fekete és zöld színek a felkelő nap sárga korongjával. Az emberek ünnepeltek és táncoltak a terület fővárosának, Enugunak utcáin.

⁴⁰ *London Times*, 1967. május 31., 8–10. old., ford.: Kovács Levente.

E cikk alapján sem mondhatnánk még, hogy London Lagost támogatja. Még mindig érezhető a bizonytalanság, bár most már a realitások talaján mozog az író. Az elkövetkező napokban a brit sajtó a kisebb-nagyobb bombázásokat, jelentéktelennek tűnő eseménysorokat írja le, ugyancsak a jelentéktelenséget sugalló fotókkal illusztrálva. Azonban a németek ezekben a napokban „Az utolsó lépés” (Letzter Akt) címmel⁴¹ elindítják Biafra-párti propagandájukat s már az első sorok sokkoló érzelmi hatás keltének.

„A lerongyolódott pálmák között sötét füstoszlopok gomolyoknak. Az utcákon égett olajszag és égett hússzag terjeng.” Port Harcourt egy hete esett el s a nigériai szövetséges csapatok benyomulása a kikötővárosba, menekülésre késztette az öregeket, asszonyokat és gyermekeket. „A biafrai tragédia – ami fekete és fekete közötti polgárháború, kegyetlen etnikai háborúskodás a muzulmán hitű hauszák és a keresztény ibók között, egy mészárlás, mely 11 hónap alatt több emberéletet követelt, mint a vietnami dzsungelháború három év alatt, vérfürdő, aminek az oka a múltban, a brit gyarmatosítás éveiben keresendő. Ekkor már az intelligens és gyakorlatias ibók az ország keleti részéből megszerezték a kulcspozíciót.”⁴²

Az elkövetkező napokban Gowon mozgósította az állami hadsereget és külföldi segítségért fordult. 11 hónapon át a biafrai polgárok szembeszálltak a túlerővel. Jelmondatuk volt: „Nigéria meghalt, Biafra él!” Házilag összeállított kézi fegyverekkel és gránátokkal harcoltak. A külvilággal egyetlen összeköttetésük volt, Port Harcourt kikötője, ahová Lisszabon⁴³ szállítmányonként 25 ezer dollár értékű gyógyszert és muníciót szállított. Ebben a 11 hónapban több mint 100 ezer ember vesztette életét bombázás, járvány és éhínség miatt. Gowon és Ojukwu afrikai „nagybácsijai” annak ellenére, hogy állandóan felháborodtak a vietnami mészárláson, a saját kontinensükön bekövetkezett tömegmészárlásról tudomást sem akartak venni.

A saját országaikban igyekeztek gondoskodni az egység biztonságáról, azonban Nigéria egységét fegyverekkel akarták kieroszakolni. Az első áttörés 1968 áprilisában történt. Tanzánia államelnöke, Julius Nyenyere nyilatkozata szerint az egységes Nigéria már nem létezik. Külügyminisztere Chediel Mgonja szerint a halottak és gyilkosaik kö-

⁴¹ *Der Spiegel*, 1967. május, ford. a szerző.

⁴² Houphouët-Boigny, Elefántcsontpart elnökének 1967-ben tett nyilatkozata.

⁴³ Több feltételezés szerint ide menekült Ojukwu a háború utáni hónapokban családjával.

zött nem lehet egység. Tanzánia példáján felbuzdulva, számos afrikai ország csatlakozott Biafrához.⁴⁴ A gaboni elnök, Bongo személyes érzéseinek adott hangot egy nyilatkozatában: „...nem tudunk tovább tétlenek lenni a népiirtással szemben.” Gowon ezekkel a nyilatkozatokkal diplomáciai vereséget szenvedett. A béketárgyalásokat – amelyekre alapvetően mindkét fél hajlandó lett volna – 1968 februárjában indították el. Azonban szervezésnél nem jutottak tovább, mert – a brit sajtó szerint – Ojukwu nem hajlandó a tárgyalásokat megkezdeni. A közölt cikkek rendszerint csak ezzel a problémával foglalkoztak, miközben Gowon diplomáciai vereségét katonailag próbálta kiküszöbölni, még mielőtt az ellenséges „testvérek” az ugandai fővárosban, Kampalában az első béketárgyalásra összeültek volna – a vietnami példa alapján – elmélyítette a háborút. Katonái szüntelenül körülzárva tartották az utolsó biafrai „bástyát”, Port Harcourt kikötővárosát. A diadal egy újabb vérfürdőt eredményezett. „Most elkezdődik a második lépés a mi harcunkban” – lelkesítette Ojukwu az ibókat, az újabb harcok felvételét várva.

A lagosi vezetők azonban a hadjárat megindulásakor azt is bejelentették, hogy 1968-ban be akarják fejezni a háborút, térdre kényszeríteni a biafrai rendszert. Az újabb offenzíva megindulásakor Biafrában angolelleses tüntetési hullám kezdődött. A biafraiak azzal vádolták az angolokat, hogy nemcsak fegyverekkel, hanem katonákkal is segítik a lagosi kormányt. A brit hivatalos cáfolatok ellenére elterjedt a hír, hogy Liverpoolból 1000 katonát indítottak útnak Nigériába. A további harci helyzetről egyetlen folyóirat, a magyar *Világpolitikai Dokumentáció* számolt be részletesen, erősen koncentrálna a semleges vélemény megtartására.⁴⁵

Míg a biafraiak a szövetségeseket vádolták, a nigériai hatóságok azt vetették a biafraiak szemére, hogy katonai segítséget fogadtak el Európából, csapataikat zsoldosok irányítják.

Odumegwu Ojukwu ezredes elismerte, hogy a biafraiak alkalmaznak zsoldosokat, de csak kiképzői minőségben.⁴⁶ A békéltető-akció február folyamán kezdődött meg, részben a brit kormány, részben a

⁴⁴ Dél-afrikai Köztársaság, Gabon, Elefántcsontpart, Tanzánia.

⁴⁵ A magyar sajtó reagálására a későbbiekben külön fejezetben szeretnék kitérni, azonban az itt megjelent anyagok fontos alapjai az ekkoriban publikált brit és német tudósításoknak.

⁴⁶ Rolf Steiner ezredes, volt idegenlégiós, a biafrai hadsereg 4. Kommandó-osztagának parancsnoka, a háború befejezésekor bilincsben hagyta el Biafrát.

Brit Nemzetközösség égisze alatt. Arnold Smith, a Nemzetközösség kanadai főtitkára felvetette a békefenntartó erők létrehozásának gondolatát. Lagosi részről mindezt azzal a feltétellel fogadták el, hogy nem lehet szó Biafra különállásáról. A nagyvárosokból az ibó lakosság a szövetségi csapatok támadásai elől elmenekült, s az erdőkben ütött tanyát, ahonnan csak éjszakánként jöttek elő, hogy partizánakciókat hajtsanak végre. Menekülni kellett, hiszen például Asaba városában a szövetséges katonák egyetlen nap alatt 700 férfit mészároltak le. A szövetségi hatóságok ezeket az atrocitásokat elítélték, de hangsúlyozták, hogy nem tudnak parancsolni a fronton harcoló katonáknak.

Május hónapban Biafra leszögezte, hogy hajlandó tárgyalni a szövetségi kormánnyal, de a tárgyalásokon elsőséget követel a tűzszünet kérdésének. Május 6-án Londonban sor került az első, úgynevezett előzetes megbeszélésre, amelynek egyetlen érdembeli témája a tárgyalások színhelye volt. Lagosi részről Anthony Enahoro, tájékoztatásügyi miniszter, biafrai részről Sir Louis Mbanefo, a fellebbezési bíróság elnöke vezette a tárgyalásokon részt vevő küldötteket. A tárgyalásokat Uganda fővárosában, Kampalában tartották meg május 23–30-ig, amelyeken Milton Obote⁴⁷ közvetített a felek között. A szövetséges küldöttség azonban módosított békejavaslatában csupán a fegyverletétel módozatairól volt hajlandó tárgyalni. A szövetséges hatóságok azzal is megmutatták, hogy nem hajlandók érdemben tárgyalni, hogy olyan személyekből állították össze a küldöttséget, akik Kelet-Nigériából szöktek a szövetség más területeire. Ezen személyek kiléte Biafra számára elfogadhatatlan volt. Sir Louis Mbanefo kijelentette, hogy a lagosi kormány „békejavaslatai” egy feltétel nélküli megadást fogalmaznak meg.

„Nem azért jöttünk Kampalába, hogy megadjuk magunkat.” – nyilatkozta a biafrai küldöttség vezetője, majd megszakította a tárgyalásokat. A sajtó hasábjain az említett események óriási hangot kaptak, természetesen a legkülönbözőbb megközelítésekben.

Ennek az évnek júliusi hónapjában a *Der Spiegel* interjút készített Ojukwuval, aki arra kérdésre, hogy lát-e valamilyen kompromisszumos megoldást vagy csak a szuverenitást tudja elképzelni megoldásként, így válaszolt: „Szuverenitás. Ez az egy lehetséges válaszom van.”

---

⁴⁷ Uganda elnöke.

Néhány kérdés-válasz fordulatot tovább idézek:

– Mit kellene a nagyhatalmaknak tenni, hogy ez a háború véget érjen?

– Meg kell adniuk számunkra azt a lehetőséget, hogy folytassuk a háborút, azáltal, hogy nem szállítanak egyik oldalnak sem fegyvereket, hogy a két felet tárgyalóasztalhoz ütetik s mindezek előtt nyomást gyakorolnak Nagy-Britanniára.

– Amikor Ön a háborúról beszél, egyben Britanniát is említi.

– Nagy-Britanniának óriási szerepe van ebben a háborúban. Brit fegyverek, brit bombák, brit technikai segítség, brit katonák szolgálják a Nigériai Hadsereget. (...) Ennek a háborúnak addig nem lesz vége, amíg London nem lép ki.

– Azonban nemcsak a britek, hanem az oroszok is segítik a szövetséges nigériaiakat.

– Az oroszok megalkuvók, a teljes nemzetközi világ terén, de mindenképpen Afrikában. Ahol egy labilis, kettétört állammal találkozunk, azonnal le akarják aratni a termést, holott nem is ők vetették a növényt. A szovjetek jól tudják, hogy az állam felbomlása jó lehetőség számukra, hogy megvessék itt a lábukat. Most csak a kisujjukat tették be, de holnap már egész lábbal itt lesznek.

– S Európa mit tehet, hogy a mészárlásnak mielőbb vége legyen?

– Európa morálisan segítheti Biafrát. (...) Európa segíthet Biafrának azáltal, hogy az európai, afrikai és tengerentúli országok szorgalmazzák, hogy Biafra és Nigéria között döntőképes megállapodás jöjjön létre, s mindez az emberiesség jegyében.”⁴⁸

A szovjetek keze

A Szovjetunió külpolitikáját a hatvanas évek első felében a karibi válságból való „kilábalás” jellemzi. Egy nukleáris patthelyzet áll fenn az USA és a SZU között. Utóbbi a megerősödésre törekszik, nyilvánvalóan „egyeduralkodó” katonai és atomhatalommá kíván fejlődni.⁴⁹ A

⁴⁸ *Der Spiegel*, 1968. július pp. 22–68. ford.: szerző.

⁴⁹ 1959-ben Hruscsov ekképp fogalmazott: „Ha levágják a fejedet, a hajadat már nem siratják. Uraim, mi azért mondjuk, éljünk békében!” Kennedy pedig úgy vélte: „Hruscsov és én azonos csónakban ülünk, abban az értelemben, hogy mindketten ugyanazzal a nukleáris kapacitással rendelkezünk.” A brezsnyevi vezetés a karibi válság egyik legfontosabb tanulságaként az vonta

gyarmati rendszer felbomlása azonban tovább növelte a szuperhatalmak túlsúlyát a globális rendszerben. A gyarmati struktúrák szétesése hozzájárult a bipoláris nemzetközi rend kialakításához. 1967-ben azonban már közeledik egymáshoz a két szuperhatalom, Johnson amerikai elnök és Koszigin szovjet miniszterelnök Glassboróban tárgyalásokat folytat. Moszkva és Washington közös érdekévé vált a regionális konfliktusok kontroll alatt tartása.

A Szovjetunió Nyugat-Afrikában történő megjelenése nagyobb súlyt kap, amikor az addigi gyarmati rendszerben élő országok önálló államokká alakulhatnak. Első lépésként külkereskedelmi kapcsolatok kiépítésére törekednek, majd a folyamatosan fejlődő flotta révén katonai „segítségnyújtást” is vállalnak.⁵⁰ Mivel az óceáni flotta távoli utánpótlási bázisokat is igényelt, így a 60-as évek közepétől a szovjet II. világ-politika egyik legfontosabb elemévé, összetevőjévé a kikötési lehetőségek biztosítása vált.

Visszatérve a szovjetek nigériai jelenlétére, mint ahogy annak létezésére már az interjúban is utal mind az újságíró, mind Ojukwu ezredes, fél év múlva a *Der Spiegel* és a *Newsweek* élesen reagált. A két lap egyetértő véleménnyel fejezte ki ellenvetését és az alattomos szándékok elítélését.⁵¹ A barátság Szovjetunió és Nigéria között nem régóta tartott, de már hangosan hirdették annak jelentőségét.

„Az oroszok bebizonyították, hogy hű barátai Nigériának” – dicsérte a szovjeteket Kaduna Nigéria kormány-küldötte. A moszkvai kormánylap, az *Izvesztyija* válaszolt a nyugat-afrikaiaknak: Moszkva keze az őszinte és a megbízható barát keze. Az 1967-es nigériai polgárháború kezdete óta az orosz erőfeszítések legfontosabb célja megvetni a lábukat Afrika legsűrűbben lakott országában, Nigériában.⁵²

---

le, hogy mindenáron, s gyorsan növelni kell a Szovjetunió katonai potenciálját a 60-as években. Ezt jelzik különféle becslések is a szovjet katonai kiadásokat illetően. A szovjet „katonai lobby” nyomásának engedve két fő területre koncentráltak: a nukleáris potenciál, az interkontinentális rakéták mennyiségi–minőségi fejlesztésére, illetve a hadiflotta korszerűsítésére (Fischer 1993).

⁵⁰ A szovjet flottaépítési-program Gorskov tengernagy nevéhez fűződik, aki az addig főként partvédelmi célokat szolgáló flottát óceáni „igényekhez mérte” (Fischer 1993).

⁵¹ *Der Spiegel*, 1969. május, 24–55. old., ford. a szerző.

⁵² A *Newsweek* cikkrészletét fontosnak tartom pontosan idézni, mivel a későbbi német anyagok alapjául szolgált. A szövegben néhol szovjeteket, néhol

A világpolitika átalakulása, a bipoláris berendezkedés érdekes párhuzamokat és ellentéteket vetített ki ezen konfliktussal kapcsolatosan is. A brit *Newsweek* reálisan vizsgálva a tényeket, annak ellenére, hogy a britek szövetségeseiről van szó, élesen bírálta az orosz külpolitikát.

A háborúság, a volt angol gyarmat az oroszok számára elérhetőnek bizonyult. A konzervatív Nigériának előnyben részesített kereskedelmi partnerei az angolok, amerikaiak voltak. Az oroszoknak meg kellett elégedniük egy 2,5%-os külkereskedelmi haszonnal. A diplomáciai kapcsolatok felvétele is problematikus volt. A fordulat a szovjet–nigériai kapcsolatokban csak akkor történt meg, amikor a nigériaiaknak a Biafra elleni harcokhoz fegyverekre volt szükségük.

Anglia, Nigéria addigi fegyverszállítója a háború ellenére sem akarta drasztikusan megemelni a harci eszközök szállítását. Talán lényeges nemzetközi nyomás hatására. Az amerikaiak ekkor még nyíltan elzárkóztak a fegyverszállításoktól. Űr keletkezett, amelyet Moszkva töltött be. 1969 februárjában megjelent anyagok tanúsága szerint ezekben a napokban Nigéria orosz fegyverekkel harcolt vízen, levegőben és szárazföldön egyaránt.⁵³ Az akkori szovjet nagykövet, Romanov azonban drasztikus lépésekkel kívánta megerősíteni a nagykövetség nigériai pozícióját. A háború befejezése után – mert már biztos volt a gyors győzelemben – az ország minden tartományában szovjet konzulátust kívánt létrehozni. Novemberben 12 fős moszkvai delegáció széleskörű gazdasági megállapodást vitt haza Lagosból. A szerződés szerint Nigéria középpontjában egy vas- és acélgyárat szándékoztak építeni.

Ez a nehézipari terv Nigéria erősebb és régibb partnereit⁵⁴ egy kissé megijesztette, mivel velük már 1965-ben megegyezés született egy nagyszabású építkezésről.

Amerika reagálása ekkor már várható volt: december végéig nyolc nagy C-93-sal⁵⁵ szállított segélyküldeményt bocsátott Biafra rendelkezésére. Gowon ekkor figyelmeztette az amerikaiakat, hogy ennek komoly következményei lesznek. A nigériai tüntetők amerikai zászlókat égettek több napon át tiltakozásukat kifejezve.

---

oroszokat említene, minden esetben ragaszkodtunk a szöveghűséghez. Ford.: Kovács Levente.

⁵³ P6-os gyorsnaszád, amellyel blokád alá vették a Biafraig vezető tengeri utakat, kézi fegyverek és dzsipek, MIG-15, 17 és 21-es vadászrepülőgépek.

⁵⁴ Anglia, USA.

⁵⁵ „Hercules” nevű négymotoros csapatszallító repülőgép.

A későbbiek folyamán Amerika szerepe a segélyprogramokon nő meg jelentős mértékben. Katonai egységekkel egyáltalán nem támogatják Biafrát.⁵⁶

A magyar sajtó mint a Szovjetunió szócsöve

A magyar sajtó szerepe oly mértékben fontos, hogy a hatvanas, hetvenes években Magyarország bel- és külpolitikája erősen az akkori szovjet álláspontok képviselésében élt vagy volt kénytelen élni. S mivel a Szovjetunió a biafrai polgárháborúban érdekeltnek vélte magát – mint ahogy erről *A szovjetek keze* című alfejezetben írtam – s az ekkori szovjet sajtó számomra mindezidáig elérhetetlennek bizonyult, így a szovjet érdekeket képviselő Magyarország egyik média orgánumát választottam ennek az oldalnak a vizsgálatára. Várakozásaimnak megfelelő feldolgozásokkal találkoztam. A háború első éveiben szinte csak a *Világpolitikai Dokumentáció* ír az eseményekről, de kizárólag diplomatikusan semlegességgel tárja fel a hadi eseményeket a kronológiai sorrendet szépen követve. 1968-ban V. Szigyenko orosz újságíró lefordított cikke jelent meg a Nemzetközi Szemle című periodikában, amely döntő fordulat a magyar sajtó esetében, hiszen ettől kezdve rendszeressé válnak a tudósítások, véleménynyilvánítások.⁵⁷ Az íráson erősen érződik a lagosi kormánypárti szellemiség. A cikk egyben az addigi események összefoglalója is. Jelen esetben idézeteimet a célból közlöm teljes szöveghűséggel, mert stílusztikája, s kissé elfogult szovjet-párti hangneme figyelemre méltó.

„Aligha gondolták akkor, hogy az ibók nemzeti méltóságán a múltban esett vélt és tényleges sérelmekből kifolyólag elvakultan nacionalista katonai kormányzónak és közvetlen környezetének elhamarkodott és meggondolatlan döntése miatt milyen tragédia vár a Kelet-Nigériát benépesítő ibó törzsekre. Noha ezekért a sérelmekért semmiképpen sem felelős a jelenlegi szövetségi kormány.⁵⁸ Kelet-Nigéria nacionalista vezetői elutasítottak min-

⁵⁶ Valószínűleg a vietnami háború leköti az államok katonai erejét.

⁵⁷ A magyar sajtó anyagai kevés kivétellel kizárólag külföldi, KGST-országok íróinak lefordított cikkeiből vagy távirati irodáinak híryanagjaiból állnak.

⁵⁸ Utalnék itt Gowon ezredes már korábban is említett kijelentésére, miszerint katonai erőit is használni fogja, ha Nigéria egysége veszélybe kerül, illetve arra a tényre, hogy 1966-ban Kadunában 190 ibó katonát lőttek agyon

den békéltetési kísérletet, s tudatosan polgárháború s vérengzés kirobbantására törekedtek”

– írja tovább az orosz újságíró, azonban itt megint meg kell említenem egy másik álláspontot megfogalmazó cikkrészletet, mely szerint Ojukwu minden erejével a kompromisszumos megoldást keresi, de megadásra nem hajlandó.⁵⁹ S egy másik cikkrészletet, mely szerint a nigériai diplomácia nem vette komolyan a tárgyalásokat azáltal, hogy szökött kelet-nigériai személyekből állította össze küldötteit s csak a fegyverletételről volt hajlandó tárgyalni. A továbbiakban szinte csak a nigériai kormány sikereit említi a cikk írója, s felsorolja az összes lehetséges fegyvertámogatást.

„A szeparatistáknak augusztus elején sikerült ideiglenesen a maguk oldalára billenteni a mérleg serpenyőjét. Ezt két tényező mozdította elő. Először is a közép-nyugati tartomány székhelyén, Beninben tisztí lázadás tört ki, s így a tartomány kikerült a szövetségi hatóságok ellenőrzése alól. A biafrai hadsereg 8. dandárja a kedvező helyzetet kihasználva átkelt a Niger folyó alsó szakaszán, s augusztus 9-én egyesült a benini lázadókkal. Másodszor, a szeparatistáknak sikerült külföldi fegyverszállítmányokhoz jutni. Jóllehet a nyugati fővárosokban semlegességről és be nem avatkozásról beszéltek, az Egyesült Államok, Portugália és Nyugat-Németország komoly katonai támogatásban részesítette Odumegwu Ojukwu rendszerét. A nigériai sajtó közölte például, hogy Washington hernyótalpas páncélos járműveket és fegyvereket adott el Kelet-Nigériának.⁶⁰ A fegyvert tengeren szállították, egy holland kereskedelmi vállalat cégére alatt, a Guineiai-öbölben fekvő Sao Tome szigeten,⁶¹ valamint néhány nyugat-afrikai kikötőn át. Portugáliától vadászgépeket, légvédelmi ágyúkat és egyéb fegyvereket kaptak a szeparatisták, összesen 25 millió dollár értékben. A Sauer und Sohn, a Rein-Metall és a Mauserwerke nyugat-német cégektől kétmillió dollár értékű löfegyvert, páncélkocsit és hajót vásárolt Biafra. A szövetségi kormány ezek után megváltoztatta taktikáját. Lagos eleinte „korlátozott rendőri akciónak” tekintette az Odumegwu Ojukwu elleni harcot, augusztus közepén azonban

---

az ágyában, s más városokban ugyanabban az időpontban 30 ezer ibó vesztette életét.

⁵⁹ *Der Spiegel*, 1968. július 22.

⁶⁰ Erre vonatkozó adatokat más nemzetek cikkei nem közöltek. Mint ahogy a magyar sajtó sem közölte az angolok és szovjetek által küldött fegyverek listáját, melyek a szövetséges kormány segítségére szolgáltak.

⁶¹ A *Der Spiegel* folyóirat ugyanezt a szigetet az egyesült egyházi segélyek légi folyosójának egyik állomásaként említi.

meghirdette a totális háborút. A kormány intézkedéseket tett a szövetségi hadsereg erősítésére. A szeparatisták körében a katonai kudarckok láttán megindult a bomlás. A biafrai főváros eleste után erősen rosszabbodott a lázadók helyzete. A szövetségi csapatok megtisztították Asaba és Agbor városokat. Ezzel Közép-Nyugat egész területét felszabadították. A legutóbbi közlemények szerint a szövetségi hadsereg egységei Mohammed Shua ezredes parancsnoksága alatt tovább üldözi a déli irányban visszavonuló ellenséget s felszámolják a maradék ellenállási góccokat.”

Enugu elestében az író a háború végét látja. Ám nemcsak Biafra alkonyát, hanem a biafrai vezetők jelszavainak csődjét is.

„Kelet-Nigéria vezetői nem tudták felsorakoztatni a népet szűk látókörű nacionalista programjuk és bonapartista ambícióik támogatására. Kiderült, hogy a nemzeti előítéletekre és a törzsi viszálykodásra próbáltak spekulálni. Csakhogy Nigériában a nemzeti-faji elkülönülés tendenciája korántsem mutatkozott olyan erősnek, mint egyesek szerették volna. A szeparatistákkal együtt azok a külső erők is vereséget szenvedtek ebben a háborúban, amelyek Nigéria megosztására, népei egységének aláaknázására törekedtek és támogatták a „Biafra-akciót”.

Hasonló hangvételű az 1970-ben megjelent, lényegében a történelmi múltra visszatekintő írás. A külföldi beavatkozást élesen bírálja, különösen az amerikaiakat s nyíltan pártolja a szó szerinti Lenin-féle bolsevik megoldást.⁶²

Az újságíró véleménye szerint Amerika, az Egyesült Államok már a polgárháború kitörése előtt megígérte az ibó „burzsoáziának” messze menő támogatását, sőt talán az „ifjabb partner” pozícióját is, s éppen ezért „taszította” bele a háborúba. Azáltal, hogy az USA és más hatalmak erősen támogatták Biafrát pénzzel és fegyverekkel, egy furcsa összefogás alakult ki.

Ebben az összefüggésben részt vevő országokat⁶³ teszi felelőssé azért, hogy Ojukwu a leghatározottabban „visszautasított” minden békeajánlatot, s még az AESZ⁶⁴ közvetítését is. Gowon kormányának lépéseivel teljesen egyetért.

---

⁶² Prister 1970.

⁶³ USA, Portugália, Dél-Afrika, Rhodesia, Elefántcsontpart, Tanzánia.

⁶⁴ Afrikai Egységsszervezet (OUA).

„Azok az államok amelyek politikailag és anyagilag támogatták az integritásért folyt harcot, az AESZ határozatainak és egész Afrika érdekeinek megfelelően jártak el.”

Azonban hiába tesz meg mindent a Gowon-féle kormány, Eva Priester elégedetlen maradt, mivel az ő álláspontja szerint csak egyetlen megoldás létezik.

„Nigériában, akárcsak más fiatal afrikai államokban is, nem „népek” állnak szemben egymással, hanem különböző nemzetek fiatal burzsoáziái, amelyek mind a vezető szerepért küzdenek államukban. Éppen ezért az afrikai országokban a latens nemzeti konfliktus csak olyanféleképpen oldható meg, ahogy Lenin és a bolsevik Oroszországban oldották meg a nemzeti konfliktusokat a nemzeteknek az elszakadás jogát is magában foglaló teljes önrendelkezése útján, s emellett olyan társadalmi átalakításokkal, amelyek biztosítják, hogy nemzeti területeken nem lesznek elnyomottak és elnyomók, nem lesz uralkodásra vágyó, hatalomra törekvő burzsoázia – vagyis a szocializmus útján. Nem véletlen, hogy éppen a nemzeti kérdés okozza a legtöbb nehézséget az afrikai kormányoknak még az olyanoknak is, amelyek haladó politikát kívánnak folytatni, mint például a szudáni kormány. Ennek a kérdésnek a megoldása ugyanis megköveteli azt, hogy következetesen szakítsanak a saját burzsoáziára való támaszkodással, és nem holmi ködös kapitalista útra, hanem a szocialista útra lépjenek. Afrikában ma már sokan tisztában vannak azzal, hogy a kontinens szövevényes és súlyos problémáira csak egyetlen történelmi megoldás van, a szocialista megoldás. S míg ez a felismerés valósággá válik, addig csak a robbanások megakadályozására és a tüzek eloltására lehet törekedni, mert ez a veszély addig végérvényesen el nem hárítható.”

A *Magyar Hírlap* tudósítói elsősorban Gowon nyilatkozataira és cselekedeteire összpontosították figyelmüket az 1970-es évben. Soha nem merültek el az Eva Priester-féle „politizálásba”, csak és kizárólag a tényeket próbálták közölni, azonban a szövetségi kormány oldaláról tekintve azokat.

Gowon újévi rádióbeszédét az egység jegyében idézték.

„Nem lehetséges, hogy végül a győzelem a nigériai nép többségéé lesz, amely egységes és nem szétdarabolt hazát akar.”⁶⁵

---

⁶⁵ *Magyar Hírlap*, 1970. január, 2–3. old.

Francia hírforrásokat említenek arra az eseményre vonatkozólag, hogy a fegyverletétel bármelyik nap megtörténhet.⁶⁶ „December második felében, amikor az etióp fővárosban már-már összeült a nigériai és a biafrai küldöttség (...) a béke reményei minden eddiginél indokoltabbak voltak. Maga Pius Okigbo⁶⁷ is úgy nyilatkozott, hogy a nigériaiak először hajlandók minden feltétel nélkül tárgyalni.” A közvetítésre vállalkozó Haile Szelasszié császártól azonban a biafrai megbízottak azt követelték, hogy az uralkodó⁶⁸ csak mint magánszemély vegyen részt a tárgyalásokon. Amikor sem ő, sem a nigériai kormány nem egyezett bele ebbe a kitételbe, a biafrai küldöttség hazautazott. Ugyanezekben a napokban a londoni *The Sunday Times*-ben az angol Lord Carrington⁶⁹ leírta, hogy a közelmúltban nigériai látogatása alkalmával mindkét felet felkereste, s megállapította, hogy Nigériát és Biafrát a bizalmatlanság fala választja el egymástól, mert a biafraiak úgy érzik, hogy létük, biztonságuk nem lenne garantálva az egységes Nigéria kezében.

A magyar sajtó látva, hogy Biafra vesztesre áll, s a szovjetek által is támogatott Nigéria a győzelem kapujába ért, egyre többet írt az ibók vérengzéséről.

„Sokat cikkeztek már a szövetséges csapatok állítólagos kegyetlenkedéseiről az elfoglalt területeken, jóval kevesebb szó esett azonban arról, hogy hogyan bántak el a biafraiak Calabarban és Port Harcourtban a nem ibókkal. A biafrai himnusz, amely két és fél évvel ezelőtt, az Ojukwu-rendszer arany napjaiban íródott, az északi hauszák elleni bosszúállásra hív fel, állami-politikai rangjára emelve a testvérgyilkosságot.”⁷⁰

A *France Soir* szerint⁷¹ a háború befejezése csak napok, esetleg órák kérdése. Az elkövetkező napok, különösen január 12-e és 14-e óriási eseményeket tartogattak. A magyar sajtóban 14-én megjelent cikk már biztosított a háború végéről. Gowon tábornok éjfélkor rádióbeszédet mondott, és ebben elfogadta a biafrai fegyverletételi ajánlatot. A kapitulációt Philip Effiong, biafrai vezérkari főnök jelentette be,

---

⁶⁶ Szászi 1970.

⁶⁷ A biafrai küldöttség vezetője.

⁶⁸ Aki egyben az AESZ nigériai békéltető bizottságának elnöke.

⁶⁹ Az ellenzék vezére a Lordok Házában.

⁷⁰ Szászi 1970.

⁷¹ *Magyar Hírlap*, 1970. január 10., 3. old.

akire Ojukwu átruházta a hatalmat. Gowon üdvözölte a biafrai magatartást, és parancsot adott hadseregének: békésen állítsa helyre a szövetségi hatalmat a szakadár tartomány továbbra is lázadó kézen lévő területein. A nigériai kormány csapatai mélyen behatoltak a keleti tartománynak, a biafrai szakadárok fennhatósága alatt álló területeire. Gowon tábornok egy keddi rádióbeszédében megerősítette az általános amnesztiára vonatkozó ígértét.⁷² A Reuter hírügynökség 13-i közlése szerint 6000 biafrai katona adta meg magát a nigériai szövetségi hadsereg első hadosztályának. Azonban több ezer partizán maradt az őserdőben elrejtőzve. Ettől a naptól kezdve – január 14. – csak és kizárólag olyan cikkekkel és híradásokkal találkozunk, amelyek Gowon kompromisszumkészségét s nagylelkű magatartását dicsőítik. Ha más témáról írtak, akkor az kifejezetten Ojukwu fegyverletételének és menekülésének gúnyos hangvételű megjelenítése volt. „Ojukwu reverendában menekül el Nigériából”⁷³, „Ojukwu Elefántcsontpart fővárosába ment”⁷⁴, „Ojukwu már nem eleven politikai erő”⁷⁵ című cikkek jelentek meg napról napra.

Ahhoz képest, hogy a háború első két évében – főleg amikor még a Biafrai Köztársaság hadseregei is arattak győzelmeket – a magyar sajtó keveset szólt a háború eseményeiről. Ezzel szemben 1970. január 2-től napi problémává nőtte ki magát a biafrai kapituláció. Gowon dicsőítése mellett a felelősségre vonás is mindennapos témául szolgált az újságíróknak.

„A nigériai rádió élesen támadja Franciaországot a polgárháború idején tanúsított magatartása miatt. Franciaország nem csupán jelentős összegeket vesztett a lázadás során, hanem maga is felelős annak elhúzódásáért és ártatlan nigériai polgárok ezreinek haláláért.”⁷⁶

Itt kell rátérnem a már említett brit Winston S. Churchill január 13-i cikkére, azonban mindennek megértéséhez utalnunk kell az ENSZ ekkori munkájának és propagandájának néhány mozzanatára. Mind az angol, mind a magyar sajtó – ezekben a napokban – szinte versenyt űz

⁷² *Magyar Hírlap*, 1970. január 14., 3. old.

⁷³ *Magyar Hírlap*, 1970. január 19., 3. old.

⁷⁴ *Magyar Hírlap*, 1970. január 24., 3. old.

⁷⁵ *Magyar Hírlap*, 1970. január 25., 3. old.

⁷⁶ *Magyar Hírlap*, 1970. január 19., 3. old.

egymással, hogy melyikük tudja jobban elhíttetni a világgal, hogy Biafrában nem volt éhezés, s erőszak.

Véleményük szerint nincs jele, sőt a legkisebb bizonyítéka sem annak, hogy a polgári lakosság körében éhezésnek vagy erőszakos cselekedetnek nyoma lenne. Ezeket a kijelentéseket U. Thant, ENSZ főtitkár beszédeiből idézett sorokkal támasztja alá a magyar sajtó. A brit *London Times* ekkori cikkei ugyanezt a kijelentést emelték ki, ám egészen odáig merészkedve kijelentették, hogy az egykori Biafra területén határozottan jól táplált emberekkel találkoztak a – ez ügyben – Nigériába delegált ENSZ-megfigyelők.⁷⁷ Azonban „A nagylelkűség ideje”⁷⁸ címmel megjelenik Winston S. Churchill cikke, amely az eddig bizonygatott tételeket romba dönti.

„Biafra népének hősie küzdelme, eltökéltsége jelentős helyet fog betölteni nemcsak Afrika, hanem a világ történelmében is. Nemcsak Nigéria 45 millió emberével, de Nagy-Britannia és a Szovjetunió fegyvereivel is megküzdöttek. Bukásukat nem szellemiségük, egységük, önfegyelmük idézte elő, hanem a fegyverek és az élelem hiánya. Noha Biafra ellenállását megtörték, még nem jelent garanciát arra, hogy Nigéria és Nagy-Britannia „Egy Nigéria” megteremtésére irányuló háborús célja valóban megvalósult. Ezt csak a megbékélés eredményezheti.⁷⁹ Az egységes nigériai állam jövője csak ezen alapulhat. Ugyanakkor Gowon őszinteségét és jó szándékát senki sem kérdőjelezheti meg. Azonban a nigériai polgárháborúban való részvétele ellenére a Brit Kormánynak kötelessége lett volna megelőzni a tömeges éhezést. Segélyszállítmányokat kellett volna támogatni. Ehelyett a Brit Kormány több ezer tonnányi segélycsomagot Lagosban halmozott fel, amelyek hónapokig álltak, várva a régen beígért szövetségi győzelmet. És mindezek alatt több mint egy millió biafrai halt éhen. A biafrai éhezés sokat ismételgetett magyarázata – amely szerint Ojukwu szándékosan éhezettette embereit propaganda célokra – nemhogy valószínűtlen, de nem is igaz. S meg kell jegyeznem, hogy az a vád, miszerint a segélyszállító gépeket a biafraiak lőtték le, szintén valótlan alapokon nyugszik. Nem kétséges, hogy az éhezés oka, a háborúban három éven át tartó földi, légi, tengeri blokád, amely – politikai–diplomáciai–katonai okokból – a Brit Kormány támogatását élvezte. Nagy-Britanniának valóban súlyos a felelőssége.”

⁷⁷ *London Times*, 1970. január 5–11.

⁷⁸ Winston S. Churchill 1970, 9. old., ford.: Kovács Levente.

⁷⁹ Érdekes elgondolkodni azon, hogy Eva Prister a megoldást egy másik eszmében kereste.

A fiatal újságíró egyetlen támadást kapott, Peter Abelson külügyi diplomata levelét közölte a *London Times*,⁸⁰ amely Churchill korábbi cikkére vonatkozik ugyan, azonban Anglia mentségéről lévén szó, itt kell megemlítenem. Magyarázata nem nevezhető teljesen helytállónak, s a Brit Kormányt sem menti fel a felelősség alól.

„Igazán sajnálatos, hogy Mr. Churchill ilyen érzelmes hangon ír a federalisták biafrai blokádjáról. Nagyon jól kellene tudnia, hogy a blokád a brit hadsereg katonai stratégiája ebben a században és már több száz év óta. (...) A britek élelemmel és munícióval látják el az embereket, annak ellenére, hogy magukat semlegesnek vagy humanusnak tartanák. Szeretném megkérdezni, hogy mi lett volna, ha a II. világháborúban a Vörös Kereszt és a Katolikus Egyház minden német katonát életben tartott volna, úgy mint ahogy a britek teszik most az ibókkal. Az ibók olyan területekre hatoltak be, amelyekhez nem voltak jogaik. (...) S véletlenül Lagost is lebombázták.”

A levél még tovább folytatódik, ám hangvétele hasonló. Mr. Abelson érezhetően kissé elfogultan látta a eseményeket, ami persze nem elítélendő, hiszen merte vállalni véleményét. Olyannyira, hogy a levél végén lakáscímét is meghagyta. Persze itt most felmerülhet ismét az a kérdés, hogy miért ne vállalta volna? Válaszként ott állnak a már említett tények, hogy voltak újságírók, akik merték vállalni véleményüket, önmagukat – mint Winston S. Churchill –, s mégis csak néhány cikk jelenhetett meg tollukból. Vagy más országok esetében – mint Magyarország – fordításokból és különböző sajtóirodák anyagaiból táplálkoztak a lapok.

Láttuk, hogy a háború befejezése után a brit és a magyar sajtó hogyan reagált az eseményekre, alább a német sajtó reakcióit is vizsgáljuk meg.

Az 1970. év a német sajtónál a sorozatok jegyében telt. Nagy, 10–15 oldalas tudósítások jelentek meg a segélyszállítmányok szervezéséről s lebonyolításáról.⁸¹ A cikk felvázolta, hogy a háború elején naponta hatezer ember halt meg, több mint Vietnámban két hét alatt. A legtöbb ember egy kwashior-kór nevű betegségben⁸² vesztette életét,

⁸⁰ *London Times*, 1970. március 5., 11. old.

⁸¹ *Der Spiegel*, 1970. január 9. pp. 106–116. ford.: szerző.

⁸² A kwashior-kór nevű betegség fehérje hiánybetegség. Az aminosavat tartalmazó fehérje táplálékként való hiányos felhasználását jelenti. Ez a típusú betegség főleg a trópusi és szubtrópusi régiókban található, ahol táplálékok szénhidráttartalma magas, a fehérjetartalma pedig alacsony. A fehérjehiány

amely drasztikus proteincsökkenéssel jár együtt. A háború következtében (1969–1970) javult valamelyest a helyzet, naponta már „csak” 300 ember halt meg, azonban a szövetségesek nem lazítottak a blokádokon. A segélyszervezetek működése már a háború elején megindult, azonban a legtöbb ország kormánya nem foglalkozott komolyan a segélyek szállításának szervezésével. 1968 augusztusa óta éjszakáról éjszakára érkeztek segélyszállító repülőgépek – melyeket a nigériai hadsereg orosz MIG-ekkel és Iljusin bombázókkal lőtt – Svájcból, Németországból, Skandináviából, Kanadából s USA-ból. Szárított halat, tejport, riszt és babot szállítottak.

Éjszakánként átlag 35 gép érkezett Sao Tomé szigetére, ahol az ellátóközpont volt. Sao Tomé és Uli között egy légifolyosót építettek ki, amelyet sok pénz árán tudtak fenntartani, ám két éven át nyugodtan lehetett használni. Mint ahogy már említettem a kormányok és az ENSZ tétlenül nézték az éhezést s a mészárlást. 40 nemzet egyesületei, különféle humanitárius szervezetek fogtak össze. Azok az emberek, akik részt kívántak venni a nigériai misszióban munkahelyeiktől plusz szabadságokat kaptak. A légitársaságok saját pilótáikat is szabadságra engedték, hogy minden veszélyt vállalva segélyeket szállítsanak. Néhány hét alatt egy komplett és kidolgozott segélyhálózat alakult ki, de nem minden akadály nélkül.

A szállítmányok között gyakran előfordultak romlott vagy használhatatlan csomagok, mint például a new yorkiak csomagjai, amelyek

---

különösen gyermekek esetében jelentkezik, akiknek a tápláléka elsősorban gabonafélékből, kasszavából, banánból, édes burgonyából, valamint szénhidrátot tartalmazó ételekből áll. Az első diagnózist 1932-ben jegyezték le, s nevezték kwashior-kórnak. Jelentését azonban más jelzőkkel is ellátták, például egy afrikai dialektus alapján „megfosztott gyermek”, valamint „vörös fiú” nevet ragasztottak a betegségre. Jellemző tünetei közé tartozik a bőr kiszáradása, bőrkiütés, felpuffadt has, ödéma, gyengeség, ideggyengeség, emésztési zavarok hasmenéssel, vérszegénység, zsíros beszűrődés a májba. A kwashior-kór okai közé sorolja a szakirodalom a bélrendszerben érzékelt felszívódást, krónikus alkoholizmust, veseelégtelenséget, fertőzést, lázat, valamint különböző sérüléseket, amelyek a táplálkozástól függetlenül a fehérje abnormális csökkenéséhez vezethetnek. A fehérjecsökkenés kalóriavesztéssel jár együtt. Ha mind a két elem hiányzik, a fiatal gyerekek (1–4 éves korig) súlyos szövetpusztulást szenvednek el, bekövetkezik a kóros lesoványodás, és lassul a növekedés. A táplálkozás megfelelő pótlása jó minőségű fehérjével és kalóriadús étrenddel relatíve rövid idő alatt gyógyító hatású (*Britannica* 1989).

pudingporokat, ketchupot és epret tartalmaztak. Rengeteg baba és játék is érkezett, amelyek szintén a használhatatlan csomagok számát szaporították. A többség azonban pénzt küldött, s ez jelentette a legnagyobb segítséget, mert ezen protein- és szénhidráttartalmú gyógyszereket tudtak vásárolni a kórházak részére. Európában a katolikus segélyszervezetek tették meg az első lépéseket, s az ő példájukat követték más földrészek egyházi szervezetei. Egyházi ifjúsági szervezetek, női egyesületek és egyetemisták vonultak utcára Stuttgartban és Hamburgban, hogy banánt árulva gyűjtsenek a biafraiaknak. Ojukwu ezekben a napokban a háborút vallásháborúnak nyilvánította, s az egyházi jótévedők ettől kezdve a háborút kereszténygyilkolásnak fogták fel. „XX. századi keresztényüldözés” néven emlegették s ezért a hívők között egy „kereszteshadjárat” indult meg a biafrai éhezőkért.

Az egyház határtalanul támadta Nigériát. Rémmeséket terjesztettek, mint például hogy veszettséggel és pestissel megfertőzött állatokat engednek be Biafrába, vagy hogy a nigériai katonák gyermekkárházakat lőnek szét, ahol aztán a gyermekek egy részét meg is eszik. Mindazok ellenére, amik Biafrában történtek, talán joggal mondhatjuk, hogy az egyház óriási túlzásokba esett. A katolikusok mellett a protestáns és a zsidó egyház is részt vett a segélyszállítmányok lebonyolításában. Felosztották egymás között az éjszakát: minden éjszaka más egyház szállította segélyeit. 29 szervezet egyesült Joint Church Aid néven. Öt tagszervezet irányította a szervezetet: Német Segélyszervezet (Deutsche Caritas), amely az utánpótlás koordinálásáért, a skandináv Északi Egyházi Segély (Nord Church Aid), amely az egyházi biafrai légifolyosóért, a Caritas Internationalis Róma központtal a Biafrában foglalkoztatott személyzetért, s az amerikai Katolikus Segítő Szolgálat (Catholic Relief Services) genfi székhellyel a közönségszolgálatért és a propagandáért volt felelős.

Történelem és irodalom

Megemlékeznék az újságíró-kollégák, a nigériai írók háborúban kifejtett munkáiról is. A legtöbb író részt vett a háború eseményeiben is, amelyeket versekben, regényekben és novellákban egyaránt megörökítettek.⁸³ Chinua Achebe,⁸⁴ a világhírű nigériai író *Karácsony*

⁸³ *African Literature Today*,

Biafrában című versét,⁸⁵ valamint a *Lányok a háborúban* című novelláját a háború idején jelenteti meg. Szintén a háború idején kerül napvilágra a federalista Elechi Amadi regénye *Polgárháború naplója* címmel, amelyen erősen érződik kormánypárti álláspontja. Nagyobb elismerést érdemel Johnson publikációjában Isidore Okpewho *Utolsó kötelesség* című műve, amely a háború eseményeire támaszkova ugyan, de kifejezetten az emberek érzelmi–pszichológiai életére koncentrálna mutatja be a háborút. A háború idején született legfontosabb elbeszélő alkotás Chukwuemeka Ike *Napnyugta hajnalban* című regénye. Írója részt vett a háborúban, melyet a biafrai oldalon élt át, s ez jól érzékelhető regénye hangvételében. Szereplőit két csoportra osztja: a városi üzletemberek, értelmiségiek tartoznak az egyik s a vidéki egyszerű parasztok tartoznak a másik csoportba. A városi embert úgy mutatja be, mint a politikai–katonai hatalmat kezében tartó embereket. A parasztok esetében pedig az a legfontosabb motívumsor, hogy az elhagyott falvak lakói hogyan élik meg pszichikailag a menekülést, éhezést és a nyomort. Két metaforával szemlélteti a harci és lelki „helyzetek” állását. A felkelő nap, a fény, a tiszta fényes égbolt a reményt sugárzó jövőképet, a nyugalmat jeleníti meg, az alkonyat, a borult égbolt pedig mindennek ellenkezőjét. A háború végének leírásakor ugyanez a motívum tűnik fel:

„A napnak semmi jelét nem lehet látni fényes nappal sem. Eltűnt Biafra lelkével együtt.”

Irodalom

BEATON, Leonard

1970 Lette to Sir Winston S. Churchill. *The London Times*, március 5., 11. old.

BÍRÓ Gáspár

1995 *Az identitás szabadsága*, Budapest.

⁸⁴ Achebe, Chinua (1930–), nigériai, ibó költő és regényíró. Az ibadani egyetemen szerzett bölcsész diplomát. A biafrai háború idején diplomataként működött. Később irodalmi tanácsadó lett Enuguban. Jelenleg egyetemi tanár az Egyesült Államokban. Több regénye jelent meg magyar nyelven, köztük az *Örökké nyugtalanul* 1964; *A nép fia* 1974; és a *Széthulló világ* 1983.

⁸⁵ Gergely 1986.

BOKORNÉ SZEGŐ Hanna

1997 *Nemzetközi jog*, Budapest.

CATCHPOLE, B. – AKINJOGBIN, I. A. (szerk.)

1983 *A History of West Africa in Maps and Diagrams*, London.

CHURCHILL, Winston S.

1970 A time for magnanimity. *The London Times*, január 12., 9. old.

CSEPELI György

1992 *Nemzet által homályosan*, Budapest.

DER SPIEGEL

1967–1970 Bonn.

1967 Letzter Akt. *Der Spiegel*, május.

1968 Interview mit colonel Ojukwu. *Der Spiegel*, július 22., 68. old.

1969 Die Hand Moskaus. *Der Spiegel*, május.

1970 Rettung durch die Stockfisch-Bomber I. *Der Spiegel*, január 9., 106–114. old.

1970 Rettung durch die Stockfisch-Bomber II. *Der Spiegel*, január 16., 104–116. old.

DIÓSZEGI István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István (szerk.)

1997 *20. századi egyetemes történet 1945–1995*. Budapest.

Enciclopédia Brasileira Mérito 1958–1964, 581. old., Sao Paulo.

Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana 1907–1934, 854–867. old., Barcelona.

ENSZ kiadványok

1966–1976 Az ohridi szemináriumra benyújtott anyagok, Yoko Yakembe (Zaire) – P/4, Kate Abankwa (Ghana) – WP/6, Bona Malwal M Ring (Szudán) – WP/9, Bandele Kolauvole (Nigéria) – WP/12, C.O. Taimo (Nigéria) – SO 216/3(26).

GARRISON, Lloyd

1967 Mobilisation in Nigeria. Lagos acts on secession. *The London Times*, május 31., 8–10. old.

GERGELY Ágnes

1986 *Fekete lángok*, Budapest.

GWINN, R. P. – P. B. NORTON – Ph. W. GOETZ (szerk.)

1989 *The New Encyclopaedia Britannica*. Chicago.

HERCZEG Géza

1989 *Nemzetközi jog*. Budapest.

HOBBSAWM, Eric J.

1997 *A nacionalizmus kétszáz éve*. Budapest.

JÁSZI Oszkár

1912 *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest.

JORRE, John de St.

1972 *The Nigerian Civil War*. London.

KÖVÁGÓ László

1977 *Kisebbség–nemzetiség*. Budapest.

LEWIS, Roy

1967 Colonel Ojukwu's Secession Raises Dilemma for Government over Recognition. *The London Times*, május 31., 10–12. old.

MADING Deng, Francis – I. William ZART (szerk.)

1991 *Conflict Resolution in Africa*. Washington.

MADING Deng, Francis

1996 Rasszizmus, etnikumok és fejlődés Afrikában. *Regio* 3, 3–24. old.

MAGYAR HÍRLAP

1970 Budapest.

1970 Újévi köszöntő, üzenetek. *Magyar Hírlap*, január 2–3.

1970 Testvérgyilkosság. *Magyar Hírlap*, január 10., 3. old.

1970 Gowon rádióbeszéde. *Magyar Hírlap*, január 14., 3. old.

1970 Ojukwu reverendába menekült. *Magyar Hírlap*, január 19., 3. old.

1970 Ojukwu Elefántcsontpart fővárosába menekült. *Magyar Hírlap*, január 24., 3. old.

1970 Ojukwu már nem eleven politikai erő. *Magyar Hírlap*, január 25., 3. old.

NEWSWEEK

1969 London.

PROSTER, Eva

1970 Biafra példája. *Nemzetközi Szemle*, 76–69. old.

SZÁSZI József

1970 A nigériai fal. *Magyar Hírlap*, január 3., 3. old.

SZIGYENKÓ, V.

1968 Biafra alkonya. *Nemzetközi Szemle* 2.

THE LONDON TIMES

1967–1970 London.

VASS Balázs

1982 *Repülőgépek, helikopterek, rakéták*. Budapest.

VILÁGPOLITIKAI DOKUMENTÁCIÓ

1968 Budapest.

WINSTON, Henry

1975 *Fekete stratégia*. Budapest